

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Sayı: 11 | Yıl: 2018/1

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal TR DİZİN, İSAM, İDEALONLINE ve ASOS veri indeksleri ile SOBİAD atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Fahreddin er-Râzî'nin Câmi'ul- 'ulûm Adlı Eserinde Siyaset İlmi*

Sadi YILMAZ**

Geliş Tarihi: 30.04.2018, Kabul Tarihi: 29.05.2018

Bu ilimde dokuz aslı özet şekilde açıklayacağız.

Birinci Asıl: Mesleklerin ve zanaatların kısımları hakkındadır

Bil ki, meslekler üç kısma ayrılır. İlki onlar olmaksızın insanların işlerinin düzenlenmesinin mümkün olmadığı geçim için zorunlu olan mesleklerdir. Bunlar dört meslektir. Zorunlu olan mesleklerin ilki besin/gıda ihtiyacının kendisiyle sağlandığı çiftçiliktir. İkincisi giyim ihtiyacının kendisiyle sağlandığı dokumacılıktır. Üçüncüsü barınma ihtiyacının kendisiyle sağlandığı yapı inşasıdır. Dördüncüsü toplumun işlerinin kendisiyle düzenlendiği siyasettir. Zira tek başına bir insanın kendisi için bütün yararlı şeyleri yerine getirmeye

* Bu metin Fahreddin er-Râzî'nin Farsça olarak yazdığı *Câmi'ul-'Ulûm* (جامع العلوم) adlı eserin 56. babı olan *Siyaset Bilimi* (s.464-469) bölümünün tercümesidir. Tercümede söz konusu eserin Seyyid Ali Âl-i Davud tarafından tashihi yapılarak Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Mahmûd Afşâr tarafından 1382/2003'te Tahran'da yayınlanan çalışma esas alınmıştır. Tercüme yapılırken anlama etki eden nüsha farklılıkları dikkate alınarak dipnotlarda bu farklılıklara yer verilmiştir.

** Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı, (sadiyilmaz@bingol.edu.tr).

güç yetirmesi mümkün değildir. Belki bir kimse çiftçilik yapabilir. İkinci bir kişi dokumacılık yapar, üçüncüsü demircilik yapar. Böylece bütün işler yerine getirilmiş olur.

Bu bağlamda “*insan doğası gereği medenidir*” denilmiştir. Çünkü insanın işleri başkalarıyla bir arada yaşamaksızın tamamlanmaz. Bir arada yaşamak ise insanların bir birine baskı kurmasına ve zulmetmesine sebep olur. Bu durumda diğerlerine zulüm edilmesine siyaset aracılığı ile engel olacak bir kişinin varlığı zorunlu olur. Bundan da anlaşılacağı üzere padişah olmaksızın dünyanın düzeninin sağlanması mümkün değildir. Anlaşıldığı gibi padişah olan kimse Allah’ın halifesidir.

İkinci Asıl: Geçim konusunda (temel) amaç olmayan mesleklerin beyanı hakkındadır

Bu meslekler iki kısma ayrılır. Bunlardan birincisi asıl mesleklere sahip olanların kendi işleriyle meşgul olabilmeleri için başlangıç (hazırlayıcı) olan mesleklerdir. Şöyle ki başlangıçta demircilik olmalı ki, çiftçiler ziraat yapabilsin. Yine başlangıçta pamuğun ipliğe dönüştürülmesi gerçekleşmeli ki dokumacı kendi işiyle meşgul olabilsin.

İkinci kısım mesleklerin sahipleri kendi işlerini bitirmeli ki sonraki meslek sahipleri kendi işlerini yapabilsinler. Şöyle ki çiftçi kendi işini bitirdiğinde değirmencinin buğdayı un yapması, sonra fırıncının da unu pişirip ekmek yapması gerekir. Felsefeciler dediler ki: “*الانسان عالم صغير والعالم انسان كبير*” yani “*insan küçük bir âlemdir ve âlem de büyük bir insandır*”.

Bedende hâkim olan organlar kalp, beyin, karaciğer ve husyeler olmak üzere dört tane olduğu gibi âlemdeki temel meslekler de dört tanedir. Şöyle ki mide, akciğer, karaciğer ve damarlar kalbe; beslenme organlarına, beynin sinirlerine, spermin üretildiği organlar olan husyelere hizmet eder¹. Bu konuda daha önce açıklama yapıldığı gibi aslî olan meslekler için de hizmetçiler vardır. Benzer şekilde bedende mutlak hâkim/reis kalptir ve mesleklerde de mutlak hâkim/reis siyasettir.

Üçüncü Asıl: Siyasetin mertebeleri hakkındadır

Bil ki siyasetin etkisi ya 1- açık olarak ya 2- gizli (bâtın) olarak ya da 3- her iki şekilde (zâhir ve bâtın) ortaya çıkar. 1- Siyasetin açık olarak orta-

1 Bu cümlede asıl metinde yer alan ibarede düşüklük olduğundan dolayı anlam bütünlüğünü sağlamak için dipnottaki ibareyi dikkate alarak tercüme yaptık.

ya çıkan etkisi padişahların ve onlardan sonra da onların yardımcılarının siyasetidir.

2- Siyasetin gizli olarak ortaya çıkan etkisi bilginlerin siyasetidir ve bu iki kısma ayrılır. Bunlardan (a) ilki halkın gizli siyaseti olup vazirlerin vazirleri ve halkın eğitimcilerinin ikna edici konuşmaları ile olur. (b) İkincisi ise seçkinlerin gizli siyaseti olup onların eğitimcileri muhakkik bilginler ve ilahiyatçılardır. Onlar burhanlar aracılığı ile doğru inançları insanlara özümsetirler². 3- Etkisi hem açık hem de gizli olan siyaset ise peygamberlerin siyasetidir.

Öyle ise ilim ve padişahlıkta yetkin olan her kim olursa mutlak eğitimci olur ve Şeriat sahibinin (Allah'ın) hilâfetine liyakat da o kimsenin hakkıdır. Bil ki, başkalarını yönetmek ve onların durumunu düzeltmek için çaba göstermek; eylemleri akla uygun ve hayvanî yetileri mutmain nefesine bağlı olan kimse ile mümkün olur. Bunların sonucunda halife olmanın şartlarının şu nitelikler olduğu ortaya çıktı: 1-Akıl 2- Cesaret 3- Liyakat (kifayet) 4- İlim

Erkek olmak; cesaret ve liyakatin tamamlayıcılarındandır. İslam; ilim ve iffetin şartlarındandır. Ancak şarta nisbet ise sem'î olup aklî değildir.

Dördüncü Asıl: Siyaset sanatının faziletinin beyanı hakkındadır

Bil ki, sanatların değeri üç şey ile ortaya çıkar. Birincisi o sanatın genel faydası ile ortaya çıkar. Hiç şüphe yok ki, padişahların menfaatinin korunması ve onların siyasetleri bütün menfaatlerden daha geneldir. Zira güvenlik ve huzur sayesinde bütün canlılar kendi amaçlarına ulaşır ve sonuç olarak kendi maksatlarını elde ederler³.

İkincisi kendisini elde etmenin araçlarının daha değerli olduğu her sanat daha değerli olur. Bilinmektedir ki siyaset; yetkin akıl, açık fikir, ilahî destek ve gaybî irşat olmadan yapılamaz. Üçüncüsü uygulama alanı daha değerli olan her sanat da daha değerli olur. Siyaset sanatının uygulama alanının insanların nefisleri ve ruhları olduğu bilinmektedir. İnsanın cevheri bütün bileşiklerden (mürekkebât) daha değerli olduğundan dolayı siyaset sanatının da bütün sanatlardan daha değerli olması gerekir.

2 Bu ibare ile ilgili dipnotta yer alan bilgi "hakikî burhanlar aracılığı ile ilimlerin hakikatlerini kabiliyetli kişilerin zihinlerine özümsetirler" şeklindedir.

3 Asıl metinde bu cümlede yargıçlar anlamına gelen قضات kelimesi geçmekte olup dipnotta yer verilen farklı nüshada نصارى kelimesi geçmektedir. Metnin anlam bütünlüğünü sağlamak için dipnottaki kelimeyi dikkate alarak tercüme yapmayı tercih ettik.

Beşinci Asıl: Şehri korumanın keyfiyeti hakkındadır

Şehir halkını üç kısma ayırmak gerekir. Birinci kısım şehrin yöneticileri ikinci kısım meslek sahipleri ve üçüncü kısım muhafızlardır. Bu temel üç gruptan her bir grubun emri altında onların grubundan bir topluluk olmalı. Böylece bu üç kısmın her birinin emri altında bir başka topluluk olmalı⁴ ta ki o topluluk hâdim olsun ve mahdum olmasın.

Akılların bozulmasına sebep olan alkol satıcılığı, malın bozulmasına sebep olan kumarbazlık, bedeninin bozulmasına sebep olan büyücülük, dinin bozulmasına sebep olan dini kötülük, neslin bozulmasına sebep olan kavatlık gibi mesleklerin hiçbirinin yapılmaması gerekir. Hiçbir şekilde kimsenin bu mesleklerle meşgul olmaması gerekir.

Özet olarak akıl, din, nesil, can ve mal olmak üzere bu beş maslahatın yerine gelmesine sebep olan mesleklerden her birinin korunması gerekir. Bu beş maslahatın bozulmasına sebep olan her mesleğin ortadan kaldırılması gerekir.

Altıncı Asıl: Yöneticilik niteliklerinin hepsinin kendisinde var olduğu bir kimsenin bulunmaması durumunda nasıl yapmak gerektiği hakkındadır

Cevap: Eğer biri ilmi daha fazla olan ve diğeri düşünce ve liyakati daha fazla olan iki kişi olsa ilmi meselelerde ilim sahibine danışmak şartıyla ilim sahibine nisbetle liyakati olan önceliklidir. Ali bin Ebi Tâlib (as.) ve Ömer meselesindeki gibi.

Şayet biri yöneticilik niteliklerinin hepsine sahip ve diğeri yöneticilik niteliklerinin bazılarında sahip olmak üzere iki kişi olsa tercih konusunda öncelik üstün olanın mıdır yoksa değil midir?

Bu konu tartışmalı olup, şöyle denilmesi daha uygundur: Eğer üstün olan kişinin önceliği hiçbir fitneyi ortaya çıkarmayacaksa onun önceliği açıktır. Şayet üstün olan kişiye öncelik verilmesi şer ve fitneye sebep olursa üstün olmayan kişiye öncelik verilmesi daha uygundur.

Yedinci Asıl: Padişahın gelirleri hakkındadır

Padişahın gelirleri ya ganimetlerden olur ya da belli bir sorumlusu ve kullanıcısı olmayan vakıf malları gibi sahibi olmayan mallardan olur. İnançsızların baskısı ve din düşmanlarının ortadan kaldırılması amacıyla savaş

4 Bu cümle ile ilgili dipnotta "bu topluluk hizmet edilmeye hiçbir şekilde layık değildir" ifadesi yer almaktadır.

araç gereçleri yapmak için o malları Beytül mâle bırakmak gerekir. Zira padişaha yardım etmek ve onun düşmanlarını ortadan kaldırmak bütün işlerin en önemlisidir. Öyle ki padişahın işlerinin yolunda olması; dünya işlerinin düzenli olmasının ve insanların isteklerinin gerçekleşmesinin sebebidir.

Sekizinci Asıl: İmamın günahsız olmasının zorunlu olmadığına beyanı hakkındadır

İmamın günahsız olmasının zorunlu olmadığına burhanı şudur ki: Eğer imamın günahsız olması zorunlu olsaydı, yargıç ve imamın yardımcılarının günahsız olması da zorunlu olurdu. Zira günahsız olma onlar için olmalı ki verdikleri hüküm geçersiz olmasın. Yargıç hüküm verdiği takdirde verdiği hükmün geçersiz olmaması için onun da günahsız olması gerekirdi. Öyle ise bu ihtimalin (günahsızlık) ortadan kaldırılması günahsız olmayı zorunlu hale getirirse bütün yargıçların günahsız olması da zorunlu olur. Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki imamın günahsızlığı muteber değildir⁵.

Dokuzuncu Asıl: Mustafa (sav.)'in imamet için hiç kimseyi tayin etmediğinin beyanı hakkındadır

Bu konu hakkındaki kesin burhan şudur: Mustafa (sav.)'in vefatından sonra Sahâbe Beni Sâide'ye ait Sakîfe denilen yerde toplandılar ve Ensar'dan olanlar imamet talebinde bulunuyorlardı. Ta ki Ebubekir, Allah Resulünün (sav.) "İmamlar Kureyş'tendir" buyurduğunu söyledi. Bu durumda şüphesiz Ensar'dan olanlar imamet talebinde aciz duruma düştüler.

Şayet Mustafa (sav.) Ali'nin (as.) imametini tayin etmiş olsaydı, Ensar'dan olanlar imameti elde etmekten aciz kaldıklarından dolayı "imamet ne bizim hakkımızdır ne de sizin hakkımızdır, her ikimiz de imameti zulümle istiyoruz. İmamet bizim için mümkün olmadığından dolayı sizin için de mümkün olmasına izin vermeyiz" derlerdi.

Ebubekir asker ve mala sahip değildi ki Ensar'dan olanlar ondan korksun. Belki Ali (as.)'in savaş aletleri daha fazlaydı. Zira Haşimoğullarının hepsi Ali ile birlikteydi.

Ali (as.)'in savaş aletlerinin olması, Ensar'dan olanların Ebubekir'e olan düşmanlığı ve Ebubekir'in malının ve askerinin az olmasına rağmen hiç kimse Ali'nin imameti hakkında (peygamberden) bir söz aktarmadı. Buradan anlaşıldı ki, Ali'nin imameti hakkında hiçbir nas yoktur.

5 Ana Metinde bu cümle ile ilgili dipnotta "Bu durumda yargıcın günahsız olması zorunlu olmadığından dolayı imamın da günahsız olması zorunlu değildir" ifadesi yer almaktadır.